

Postmodernizm

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film 1](#)
- [Film 2](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Adam Płachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, „*Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym*” 2008, nr 1, t. 11, s. 198.
- Źródło: Beata Trochimska-Kubacka, *O chcianych i niechcianych aporiach myśli postmodernizmu*, 4.02.2008 r., dostępny w internecie: nowakrytyka.pl [dostęp 9.04.2020 r.].
- Źródło: Andrzej Szahaj, *Teksty na wolności (strukturalizm – poststrukturalizm – postmodernizm)*, [w:] tegoż, *Kultura Współczesna*, t. 2, Poznań 1993, s. 76.
- Źródło: Andrzej Szahaj, *Postmodernizm*, 2004 r., dostępny w internecie: repozytorium.umk.pl [dostęp 9.04.2020 r.].
- Źródło: Alan Barnard, *Antropologia*, Warszawa 2008, s. 232.

- Źródło: Adam Płachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, „*Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym*” 2008, nr 1, t. 11, s. 195.
- Źródło: Joanna Mizielińska, *Poza kategoriami... Kilka uwag na temat queer theory*, [w:] Barbara Limanowska, *Spotkania feministyczne*, t. 2, red. Tomasz Oleszczuk, Warszawa 2000, s. 58.
- Źródło: Waldemar Kuligowski, *Antropologia refleksyjna*, Poznań 2001, s. 28.
- Źródło: Alan Barnard, *Antropologia*, Warszawa 2008, s. 219.
- Źródło: Andrzej Szahaj, *Teksty na wolności (strukturalizm – poststrukturalizm – postmodernizm)*, „Kultura Współczesna” 1993, t. 2, s. 29.
- Źródło: Alan Barnard, *Antropologia*, Warszawa 2008, s. 230.
- Źródło: Monika Abucewicz, *Postmodernizm z perspektywy krytycznej teorii kultury, czyli o dominacji ideologii neoliberalnej i współczesnych mechanizmach kontroli*, dostępny w internecie: ipsir.uw.edu.pl [dostęp 9.04.2020 r.].
- Źródło: Edward Wilson, *Postmodernizm: intelektualna czkawka Zachodu*, 22.06.2003 r., dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 9.04.2020 r.].
- Źródło: Judith Butler, *Feminizm i polityka tożsamości*, Warszawa 2008, s. 203–205.
- Źródło: Judith Butler, *Uwikłani w płęć. Feminizm i polityka tożsamości*, Warszawa 2008, s. 113–114.
- Źródło: Henryk Kiereś, *Postmodernizm*, dostępny w internecie: ptta.pl [dostęp 9.04.2020 r.].
- Źródło: Marek Kwiek, *Rorty i Lyotard: W labiryntach postmoderny*, Poznań 1994, s. 42–45.

Źródło: Nunovilas, licencja: CC BY-SA 4.0.

Materiał jest częścią serii **Inne spojrzenie**.

Pojęcie postmodernizmu jest niejednoznaczne – odnosi się do różnych nurtów XX-wiecznej filozofii, które łączy sceptycyzm wobec racjonalistycznej tradycji Zachodu. Jego rzecznicy twierdzą, że nie jesteśmy w stanie poznać obiektywnej rzeczywistości, gdyż to, co nią nazywamy, w dużej części jest produktem naszego języka. Odrzucają tym samym klasycznie rozumianą prawdę i uniwersalizm, stojąc na gruncie radykalnie rozumianego relatywizmu i perspektywizmu. W filozofii polityki postmoderniści odrzucają tradycyjne ideologie polityczne, a także podejmowane od stuleci próby oparcia instytucji politycznych na fundamencie racjonalnych zasad.

Twoje cele

- Wyjaśnisz pojęcie *postmodernizm*.
- Przeanalizujesz podstawowe cechy myśli postmodernistycznej.
- Scharakteryzujesz filozofię polityczną jednego z filozofów postmodernizmu.

Przeczytaj

((Monika Abucewicz

Postmodernizm z perspektywy krytycznej teorii kultury, czyli o dominacji ideologii neoliberalnej i współczesnych mechanizmach kontroli

Termin postmodernizm (...) pojawił się pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku w krytyce literackiej i architekturze. Zakładał łączenie różnych form, które w rezultacie dawały nową jakość. W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych wszedł do szerszego obiegu – pojawił się w sztuce. Miał oznaczać zerwanie z klasycznym modernizmem, przejście do innych stylów – takie twórcze połączenia miały dać nową jakość. W rezultacie postmodernizm zajął się opisem etapu rozwoju kultury i społeczeństwa w rzeczywistości, która nastąpiła po modernizmie. Ponieważ obejmował on wiele dziedzin ludzkiego życia – od nauki po sztukę, architekturę i kulturę – jest zagadnieniem wieloznacznym i obfitującym w koncepcje teoretyczne.

Źródło: Monika Abucewicz, *Postmodernizm z perspektywy krytycznej teorii kultury, czyli o dominacji ideologii neoliberalnej i współczesnych mechanizmach kontroli*, dostępny w internecie: ipsir.uw.edu.pl [dostęp 9.04.2020 r.].

Wybrane koncepcje filozofii postmodernistycznej

((Andrzej Szahaj

Teksty na wolności (strukturalizm – poststrukturalizm – postmodernizm)

Wieloznaczność, a nawet sporny charakter terminu postmodernizm da się sprowadzić do czterech kwestii. Idąc za analizami W. Welscha, można mówić, po pierwsze, o braku prawomocności (o braku wystarczających racji) w przejściu od modernizmu do postmodernizmu. Następnie można twierdzić, że granice czasowe właściwe dla okresu postmodernizmu często ulegają dosyć

dowolnemu przesuwaniu (jedni chcieliby wyprowadzać go nawet z myśli filozofów starożytnych; inni twierdzą, że okres ten odnosił się tylko do drugiej połowy XX w., a teraz jesteśmy już w postmodernizmie). Po trzecie, wskazuje się, że zakres pojęcia okazuje się prawie nieograniczony. Po czwarte wreszcie, termin postmodernizm wydaje się zaskakująco łączyć przeciwne, ambiwalentne treści.

Źródło: Andrzej Szahaj, *Teksty na wolności (strukturalizm – poststrukturalizm – postmodernizm)*, „Kultura Współczesna” 1993, t. 2, s. 29.

Terminem *postmodernizm* posłużył się francuski filozof Jean-François Lyotard, który w swoim dziele pt. *Kondycja ponowoczesna* (1979 r.) odniósł się do dwudziestowiecznego krytycznego nurtu wobec modernizmu, kojarzonego z racjonalizmem, oświeceniem, *pozytywizmem* i *scjentyzmem*. Postmoderniści zanegowali sens tworzenia ogólnych teorii odnoszących się do rzeczywistości – w tym szukania jednej obiektywnej prawdy. Lyotard uważał, że współczesne społeczeństwo straciło wiarę w obowiązujące dotychczas teorie. Nastąpił kres wielkich opowieści – kres *metanarracji*, które były rozumiane przez Lyotarda jako doktryny filozoficzne czy systemy religijne.

Ważnym postulatem stała się krytyka „centryzmu” – w tym logocentryzmu, rozumianego jako kult prawdy absolutnej.

((Henryk Kiereś

Postmodernizm

Epistemologia „centryzmu” podlega z konieczności „mechanizmowi totalizacji”, czyli z założenia przedkłada ideę nad konkret, ogół nad jednostkę, a to pociąga za sobą przemoc społeczną i uniformizm kulturowy. Z tego powodu miejsce „centryzmu” (esencjalizmu) powinien zająć „decentryzm” (anty-esencjalizm), którego kryteriami są asystemowość i pararacjonalność, „kazirodczne rozpleniwanie sensów”. Dialektyczne podejście do różnic i podobieństw oraz „pluralizacja dyskursu”, przeniesienie akcentu na „margines” i „to, co poza nawiasem”. Modernistyczne „metanarracje” należy zastąpić „mikronarracjami” (Lyotard), „mikrologiami”, „grami kulturowymi” (L. Wittgenstein, R. Rorty), pastiszami (F. Jameson), kolażami (Z. Bauman) czy też „wyzwoleniem estetycznego”.

Zwiastowano tym samym koniec pewnych możliwości kultury Zachodu, wyczerpanie się dotychczasowych modeli i sensów. Jednocześnie postulowano otwartość na wielość i **pluralizm** – począwszy od życia codziennego, skończywszy na sztuce i nauce. Istotna jest tu idea dekonstrukcji Jacques'a Derridy (patrz: poststrukturalizm), czyli „krytyczny przegląd tradycyjnego porządku pojęciowego i wydobywanie tych znaczeń, które uległy tam zatarciu”¹.

Należy pamiętać, że Derrida nie uważał się za postmodernistę, jednak postulowane przez niego odejście od tradycyjnego schematu myślenia i interpretacji okazało się kluczowe dla postmodernistów. Ten schemat myślenia odsłonił niemożność poznania człowieka i dotarcia do prawdy absolutnej – zgodnie zresztą z założeniami filozofii Friedricha Nietzschego.

Kres prawdy obiektywnej i postulowana w filozofii idea pluralizmu pociągały za sobą brak wartościowania i oceniania systemów filozoficznych.

Richard Rorty, amerykański filozof, wyjaśniał, iż człowiek nie jest w stanie w pełni poznać rzeczywistości, a jedynie stworzyć sobie jej wersję – swój subiektywny obraz świata. Człowiek jednak z natury dąży do poznania prawdy, do stworzenia swojego obrazu świata, który ostatecznie jest subiektywny. Rorty uważał, że porządek społeczny budowany jest na fundamentach tolerancji zapewniającej bezkonfliktowość, ironii rozumianej jako krytyczny wgląd we własną moralność i solidarności będącej troską o drugiego człowieka.

((Andrzej Szahaj

Teksty na wolności (strukturalizm – poststrukturalizm – postmodernizm)

Richard Rorty opowiada się za budową „planetarnego społeczeństwa demokratycznego” wspierającego się na powszechnej solidarności z tymi, którzy cierpią ból i upokorzenie.

Źródło: Andrzej Szahaj, *Teksty na wolności (strukturalizm – poststrukturalizm – postmodernizm)*, [w:] tegoż, *Kultura Współczesna*, t. 2, Poznań 1993, s. 76.

Postmodernistyczna filozofia Rorty'ego miała więc, mimo świadomości końca prawd obiektywnych, optymistyczny wydźwięk i swoistą „przygodność” przyszłych filozoficznych twierdzeń.

Marek Kwiek

“ **Rorty i Lyotard: W labiryntach postmoderny**

Rorty proponuje spójną i optymistyczną wizję (w przeciwieństwie do pesymistycznego spojrzenia „melancholijnych” Francuzów) postmodernistycznej rzeczywistości, dla której centralnym odniesieniem jest – liberalna – likwidacja „okrucieństwa” i „poniżenia”; chce „życzliwie doradzać”, nie tworząc zawsze potencjalnie niebezpiecznych metanarracji i utopii. Zdaje sobie sprawę z przemijania modernistycznej „ery ogrodników”, z jej wizjami „społeczeństwa doskonałego”, świadom jest odchodzenia w niebyt epoki Jednej Prawdziwej Deskrypcji i godzi się na przyszłą egzystencjalną niepewność, przygodność postmodernistycznego bytu, na brak nie tylko *arche*, ale i *telos*.

Źródło: Marek Kwiek, *Rorty i Lyotard: W labiryntach postmoderny*, Poznań 1994, s. 42–45.

Społeczeństwo ponowoczesne

Termin postmodernizm jest łączony z ponowoczesnością. Określenia te nie są równoznaczne. Ponowoczesność odnosi się do przemian cywilizacyjnych i kulturowych po nowoczesności, ściślej mówiąc – do kryzysu cywilizacyjnego nowoczesności.

“ **Andrzej Szahaj**

Postmodernizm

Nurt ten łączony jest zwykle z ponowoczesnością pojmowaną jako odrębna epoka w dziejach kultury zachodniej. Początki ponowoczesności datuje się najczęściej na lata sześćdziesiąte XX wieku i wiąże z powstaniem społeczeństwa postindustrialnego (D. Bell), w ramach którego tradycyjna dominacja „cywilizacji węgla i stali” zostaje zastąpiona prymatem cywilizacji informatycznej, przemysły zwane umownie „brudnymi” – przemysłem czystym, kultura ciężkiej pracy fizycznej dominacją pracy intelektualnej, produkcja przemysłowa traci na znaczeniu na rzecz sfery usług, klasa robotnicza ustępuje miejsca zarówno liczebnością, jak i znaczeniem społecznym klasie „białych kołnierzyków”: techników, inżynierów, menedżerów, pracowników sfery szeroko pojmowanych usług (w tym

przede wszystkim usług edukacyjnych), zaś wiodące miejsce w społecznym wytwarzaniu bogactwa przypada nauce i sprzężonej z nią sferze wdrażania w życie technicznie zaawansowanych technologii.

Źródło: Andrzej Szahaj, *Postmodernizm*, 2004 r., dostępny w internecie: repozytorium.umk.pl [dostęp 9.04.2020 r.].

Jednym z ważniejszych teoretyków refleksji nad ponowoczesnością jest polski filozof i socjolog [Zygmunt Bauman](#). Uważał on, że nowoczesny świat Zachodu, rozmiłowany w porządku i jednoznaczności, dążył do stworzenia homogenicznego społeczeństwa, wyzbytego chaosu – skądinąd charakterystycznego dla naturalności. Tak powstały sztuczny porządek, wspierany przez nowoczesnych myślicieli – naukowców i polityków – stał się przyczyną nieszczęść nowoczesnego państwa. Okazało się, że oczekiwanie czystości rasowej, światopoglądowej, narodowej i kulturowej jest mrzonką. W ponowoczesności odmiennność przestała być rozumiana jako piętno. W rzeczywistości, która nie szuka totalizujących prawd, podziałów i nie daje jednoznacznych wytycznych co do kierunku społecznej drogi, liczą się indywidualizm i ambiwalencja. Ponowoczesność w ujęciu Baumana wydaje się więc drogą trudną, lecz godną człowieka.

Bauman uważa ponadto, że członkowie społeczeństwa ponowoczesnego albo raczej [społeczeństwa płynnej ponowoczesności](#), są konsumentami – są podporządkowani konsumpcji. Skoro świat obraca się wokół zaspokajania swoich potrzeb, pokus i zachcianek, również tożsamość człowieka kształtowana jest na tej podstawie. Warto zwrócić uwagę, że idee konsumpcji mogą łączyć poszczególne grupy w zbiorowości (np. powstałe wokół danego produktu – modelu samochodu, rodzaju muzyki, formy spędzania czasu czy ubioru) i zacieśniać więzi społeczne, co często bywa również iluzoryczne, gdyż idea konsumpcji dóbr równolegle tworzy podział na ludzi bogatych i biednych – jest to jedna z przyczyn powstawania nierówności społecznych.

Kolejną istotną cechą ponowoczesnego świata jest mobilność – możliwość przemieszczania się (realnie i wirtualnie), która daje sposobność np. do opuszczenia miejsc zagrożonych biedą czy katastrofą. Na tej kanwie widać również nierówności natury ekonomicznej.

((Adam Płachciak

Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych

Społeczeństwo ponowoczesne jest podzielone na dwa światy. W pierwszym jednostka jest totalnie mobilna, bez większych trudów potrafi przemieszczać się w czasie i przestrzeni, tak realnie, jak

i wirtualnie. Świat ten jest kosmopolityczny, eksterytorialny, zarządzany przez ludzi biznesu oraz menedżerów kultury. W świecie drugim jednostka ograniczona jest więzami lokalnymi, które żądają od niej biernej zgody na zachodzące zmiany. Izolacja ta staje się bardziej dotkliwa, kiedy za sprawą mediów ukazywana jest niemalże w sposób natrętny możliwość wirtualnego przekraczania przestrzeni, która ciągle nie jest do pokonania w rzeczywistości niewirtualnej. Wspólny element obu światów stanowi nadmiar czasu. W pierwszym jego konsekwencją jest nuda, w drugim – frustracja i agresja. Czasy ponowoczesne nie muszą jednak generować wzajemnego unikania się i separacji wewnątrzgrupowej, mogą też być płaszczyzną poszukiwań nowej tożsamości.

Źródło: Adam Płachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym” 2008, nr 1, t. 11, s. 195.

Również społeczne więzi określane są jako nietrwałe (podobnie jak pozycje społeczne i prawa), niestabilne (chodzi również o niestabilność materialną, bezrobocie), a sam człowiek trawiony jest poczuciem bezsilności i zagrożenia bezpieczeństwa (osobistego czy też wspólnotowego).

((Adam Płachciak

Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych

W świecie, w którym namysł nad przyszłością nie posiada najmniejszego sensu, gdyż jawi się jako coś mglistego i niewyraźnego, planowanie odległych celów oraz poświęcanie w imię tego osobistych dóbr nie wydaje się być w społeczeństwie ponowoczesnym rozsądną rzeczą. Słowo „teraz” stanowi klucz do realizacji życiowych strategii, bez względu na to, czego one dotyczą i co z nich wynika. Trwałe zobowiązania zamieniają się w umowy zawierane na czas określony. Więzi oraz związki międzyludzkie traktuje się już jako przedmiot konsumpcyjny. Podobnie jak na rynku, sprzedawane towary oferuje się na „czas próbny”, zapewniając, że

klient otrzyma zwrot gotówki w razie braku pełnej satysfakcji z zakupionego produktu.

Źródło: Adam Płachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, „*Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym*” 2008, nr 1, t. 11, s. 198.

Aby sprostać problemom ponowoczesnego świata, należy powołać się na etykę ponowoczesną, która będzie odpowiednio postrzegała i interpretowała świat ponowoczesny. Ważna jest tu zasada odpowiedzialności, która powinna towarzyszyć społeczeństwu, polityce, gospodarce, nauce i kulturze.

Feminizm doby postmodernizmu – teoria queer

Postmodernizm zakwestionował dotychczasowy podział na płeć biologiczną (*sex*) i kulturową (*gender*). Wynikało to z twierdzenia, że każda płeć biologiczna ma charakter kulturowy, znajduje się pod jej prymatem. Znaczącą rolę odegrała tu Judith Butler, amerykańska filozofka i feministka, która w swojej książce pt. *Uwikłani w płeć. Feminizm i polityka tożsamości* (1990 r.) stwierdziła, że płeć jest wypadkową dyskursu władzy i heteroseksualnej normatywności. W obrębie kultury dopuszczamy zatem wzorce męskie i kobiece, mieszczące się w przyjętym schemacie, z którego wypływa heteroseksualność jako wypadkowa owej binarności płci.

((Judith Butler

Uwikłani w płeć. Feminizm i polityka tożsamości

„Zrozumiałe” kulturowe płcie to takie, które pomiędzy biologiczną płcią, kulturową płcią, praktyką seksualną i pragnieniem ustalają i utrzymują relacje w pewnym sensie stabilne i ciągłe.

Źródło: Judith Butler, *Uwikłani w płeć. Feminizm i polityka tożsamości*, Warszawa 2008, s. 113–114.

Wszelkie odstępstwa od przyjętej normy skierowania popędu na płeć przeciwną stanowią zatem wyłom w przyjętym dyskursie władzy. Oznacza to, że nie jest on idealny i z czasem może ulec zatarciu, rozpadowi. Kobieta przez swą kobiecość ma więc potwierdzać męskość, jej ciało ma potwierdzać porządek władzy (mężczyzna potwierdza swoją męskość tym, że kobieta nie ma fallusa, Butler nazywa to „potwierdzeniem w braku”). Butler uważa jednak, że płeć jest zmienna i dynamiczna, w zależności od dyskursu władzy, co się z tym wiąże; skoro nie jest stała, to nie jest konieczna. W tym świetle obowiązkowa heteroseksualność ma zapewnić przetrwanie gatunku i *status quo* władzy.

Wszystkie praktyki odbiegające od tego schematu będą uważane za nienaturalne i sprzeczne z panującym porządkiem oraz kulturą. Podstawowym narzędziem wypowiedzi

będzie więc język, który jest głównym narzędziem dyskursu władzy. Idąc jednak postmodernistycznym tropem, Butler uważa, że powinien on zostać stworzony na nowo, by mógł ukazać nowe sposoby myślenia, skierować uwagę człowieka na inny porządek, gdyż „(...) kulturowa płeć zyskuje naturalność poprzez reguły gramatyczne, wówczas, podważając gramatykę ją wytwarzającą, można wprowadzić zmiany w dziedzinie płci na najbardziej podstawowym poziomie [epistemicznym](#)”².

Jeżeli chodzi o płeć biologiczną, Butler uważa, że zewnętrzne cechy płciowe mogą nie być wystarczające, by ją określić, na co wskazuje hermafrodytyzm czy transseksualizm. Według badań Davida Page’a, który mówi o braku zgodności między chromosomami a płcią biologiczną, płeć biologiczną określa konkretna sekwencja w DNA, która pozostaje bierna bądź czynna. W tym świetle teza Butler o **nieoczywistości płci biologicznej** znajduje potwierdzenie. Seksualność ugruntowana przez matrycę heteroseksualności kierowana jest w kulturze na konteksty reprodukcyjne. Przeżywanie rozkoszy przez osoby homoseksualne bądź hermafrodytyczne może być zatem zupełnie inną jakością.

Dorobek Butler wpisuje się w nurt badawczy [queer theory](#), [od lat osiemdziesiątych XX wieku](#) zajmujący się kwestią tożsamości płciowej i seksualnej, która zaczęła być szerzej dyskutowana w kontekście ruchów społecznych na rzecz mniejszości seksualnych oraz chorych na AIDS. Radykalne postulaty Butler, by zrewidować dualistyczne pojęcia *sex* i *gender*, przenoszą się również na rozważania dotyczące [seksualności](#).

((Joanna Mizielińska

Poza kategoriami... Kilka uwag na temat queer theory

W ramach teorii *queer* tożsamość nie jest podstawą politycznej władzy, ale społecznym produktem, a tym samym podstawą opresji. Zaś jej odrzucenie uznaje się za klucz do wyzwolenia i walki.

Źródło: Joanna Mizielińska, *Poza kategoriami... Kilka uwag na temat queer theory*, [w:] Barbara Limanowska, *Spotkania feministyczne*, t. 2, red. Tomasz Oleszczuk, Warszawa 2000, s. 58.

W tym świetle najtrafniejsze byłoby nieskupianie się na kategoriach tożsamościowych, gdyż one zawsze będą [wykluczały jakąś grupę](#). Postmodernizm, który zasadniczo znosi podziały i unika absolutnych twierdzeń, odnosi się zatem do zagadnień płci z właściwym sobie niegeneralizującym namysłem.

Należy więc stwierdzić, że związek feminizmu i postmodernizmu nie należy do łatwych. Choć zarówno postmodernizm, jak i feminizm – w obecnej formie – odznaczają się głębokim sceptycyzmem w odniesieniu do tego, co uniwersalne, feminizm występuje w imieniu kobiet, a więc określonej grupy, która ma pewną tożsamość i której doświadczenie różni się

zasadniczo od doświadczenia mężczyzn. Wydaje się zatem, że chcąc konsekwentnie realizować postulaty postmodernistyczne, tak jak przedstawia je Judith Butler, trudno pozostać feministką. W myśl Butler feminizm oraz emancypacyjne ruchy gejowskie i lesbijskie powinny raczej objąć swym zasięgiem wszystkich ludzi, także o nieokreślonej tożsamości płciowej oraz o jakichkolwiek preferencjach seksualnych; wydaje się však, że wtedy ich nazwa nie byłaby już adekwatna do ich celów.

Badanie kultury w dobie postmodernizmu

W postmodernistycznej refleksji nad badaniem kultury **antropologia**, jako dyscyplina naukowa, zmuszona była odnieść się krytycznie do modernistycznych dokonań w swojej dziedzinie. Ponieważ formuła wypraw etnograficznych „odkrywających” tradycyjne modele kultur uległa w sposób naturalny wyczerpaniu, nastał czas zwrócenia się ku nowym obszarom badawczym. Zainteresowano się współczesnością oraz refleksją nad samą antropologią. Jednak do badania owych zjawisk potrzebne były zupełnie inne narzędzia niż te, których używano w zetknięciu z kulturami tradycyjnymi. Współczesny świat okazał się hybrydyczny, wymykający się dotychczasowym teoriom i wymagający nowych sposobów interpretacji. Ponadto postmodernistyczni antropologowie krytykowali europejską etnografię kolonialną.

((Alan Barnard

Antropologia

Zdaniem postmodernistów, etnografia w epoce kolonialnej była narzędziem w rękach opresyjnych rządów kolonialnych i wielonarodowych korporacji.

Źródło: Alan Barnard, *Antropologia*, Warszawa 2008, s. 232.

Oznaczało to, że etnografia prezentująca do tej pory wizję pozaeuropejskich kultur z perspektywy Zachodu była jednostronna.

((Waldemar Kuligowski

Antropologia refleksyjna

Kulturowa arena różnorodności postkolonialnego świata domaga się opisu i wyjaśnienia, przedstawiania racji i lokalnych interesów, z wielu różnych źródeł, z wielu miejsc formowania wiedzy, za pośrednictwem wielu dyskursów.

Źródło: Waldemar Kuligowski, *Antropologia refleksyjna*, Poznań 2001, s. 28.

Uznano zatem koniec hierarchii wiedzy, a co za tym idzie – kres wielkich teorii, jak by powiedział Lyotard. W międzyczasie rozwijała się refleksja dotycząca badania płci, mniejszości seksualnych oraz teoria feministyczna.

Siła ciężkości pracy antropologa przeniosła się więc na sposoby interpretowania rzeczywistości, [refleksyjność](#) i [relatywizm](#) kulturowy. Mocno zaznaczył się interpretacjonizm, o którym pisał amerykański antropolog – [Clifford Geertz](#) w dziele pt. *Interpretacja kultur* (1973 r.). Stosował on „[opis gęsty](#)” (opis szczegółowy i warstwowy), czyli „przekopywanie się przez warstwy utrwalone w konkretnej kulturze i ukazywanie ich za pomocą warstw opisu” ³.

Tym samym, [eksplorując dorobek innych badaczy](#), doszedł do konkluzji, że antropologia jest po prostu rodzajem pisarstwa – wszak antropolog w tekście zamieszcza swój punkt widzenia, jak i punkt widzenia osób badanych – negocjuje zatem wersję, którą następnie w sposób twórczy przedstawia w formie literackiej. Zasadnicze pozostaje jednak sedno – interpretowanie kultury (zamiast szukania jej struktur), posługiwanie się gęstym opisem i niewzbranianie się od autorefleksji. Można zatem powiedzieć, że Geertz zobaczył społeczeństwo jako tekst, który musi zostać „odczytany” przez badacza.

Momentem przełomowym stało się dzieło Jamesa Clifforda i George’a Marcusa pt. *Writing Culture: the Poetics and Politics of Ethnography* (1986 r.). „Pisanie kultury” oznaczało, iż pisarstwo etnograficzne musi odnosić się do „poetyki i polityki”, a to z kolei wskazywało, iż wraz z kresem wielkich teorii zrozumienie rzeczywistości kulturowej powinno polegać na zrozumieniu ludzi. Ma temu służyć pisanie (podobnie u Geertza) – rozumiane tutaj jako metoda literacka, którą wprowadza się do antropologii. Jednocześnie Clifford zauważył, że ów opis etnograficzny (nawet pisany przez tubylczych badaczy) nigdy nie będzie obiektywny (kres autorytetu), choć zostanie wzbogacony o nowe środki wyrazu.

((Alan Barnard

Antropologia

Etnografowie powinni wyjść poza tradycyjne, obiektywne formy „opisywania ludów” ku tekstom zdecydowanie bardziej odwołującym się do eksperymentu i doświadczenia, nie wyłączając autobiografii i środków przekazu typu performance, w stronę silniejszego wyrażania emocji, w stronę beletryzacji, a tym samym wyrażania prawdy poetyckiej i narracyjnej jako przeciwstawnej prawdzie naukowej, oraz w kierunku życiowego doświadczenia, praktyki i zwielokrotnionych punktów widzenia.

Źródło: Alan Barnard, *Antropologia*, Warszawa 2008, s. 230.

Antropologia postmodernistyczna zdjęła ciężar rozważań z opozycji przedmiot – podmiot. Uznała, że przedmiot badania (czyli kultura) nie jest możliwy do opisanie w sposób niezaangażowany i prawdziwy, gdyż badacz zawsze będzie uwikłany w jakiś kontekst polityczny czy etyczny. Zmieniło się również pisanie, które zaczęło bardziej przypominać sztukę aspirującą do miana literatury. Zwrócono się w kierunku dialogiczności (wiedza miała być uzgadniana na zasadzie dialogu badacza z badanymi), która miała ukazywać wielość interpretacji i wielość odkrywanych światów. Zauważono również, że światy badacza i badanych wzajemnie na siebie oddziałują, a sam badacz nigdy nie jest neutralny, gdyż **pochodzi z jakiegoś kontekstu kulturowego**.

Krytycy postmodernizmu zwrócili uwagę na kilka istotnych faktów. Przede wszystkim podważano wszechobecny subiektywizm – jego zwolennicy kwestionowali zasadność wcześniejszych prac etnograficznych, które dążyły do poznania prawdy obiektywnej (bądź zbliżenia się do niej). Ponadto trudno było dotrzeć do spójnej definicji postmodernizmu, która wyjaśniałaby jednoznacznie ówczesną sytuację antropologii.

Antropologia postmodernistyczna proponuje podejście niesłuchanie zachowawcze. Żadnego z twierdzeń badaczy w kręgu nie da się ani potwierdzić, ani obalić, żadne z nich nie kryje w sobie tego, co wcześniej nie byłoby wiadome. Archeologiczny styl analizowania, tak lubiany przez postmodernistów, można albo zaakceptować, albo w całości zanegować. Stwarza to niekorzystne warunki współpracy między antropologią a innymi naukami o człowieku, zainteresowanymi na różnym poziomie kwestią źródeł różnorodności kulturowej gatunku ludzkiego: socjologią, ekonomią, biologią ewolucyjną czy psychologią poznawczą.

Podsumowanie

W pewnym momencie historii po II wojnie światowej zaczęło się wyłaniać nowe społeczeństwo (opisywane różnie – jako społeczeństwo postindustrialne, jako kapitalizm wielonarodowościowy, społeczeństwo konsumpcyjne, społeczeństwo zdominowane przez media i tak dalej). Nowe postaci konsumpcji, zamierzona jednorazowość, coraz szybszy rytm, w jakim zmieniają się mody i style, przenikanie – w stopniu dotąd niespotykanym – reklamy, telewizji i ogólnie mediów do życia całego społeczeństwa, zanik dawnych napięć między miastem i wsią, centrum i prowincją z racji pojawienia się przedmieścia i powszechnej standaryzacji, rozwój wielkich sieci autostrad i nadejście kultury samochodowej – oto część cech, które znamionują, jak się wydaje, radykalny przełom w stosunku do dawnego, przedwojennego społeczeństwa, w którym modernizm był zawsze siłą niezależną.

Już same problemy z definiowaniem postmodernizmu nasuwają myśl o niejednoznacznym klimacie intelektualnym, który wytworzył się wobec krytyki modernizmu. Naczelni myśliciele postmodernizmu, jak Derrida czy Rorty, zakwestionowali swoją afiliację do danego nurtu. Należy pamiętać również, że czym innym był postmodernizm w sztuce czy

filozofii. Stąd też wielość stanowisk, interpretacji i poglądów, które nie tyle różniły badaczy, co wskazywały na właściwą cechę postmodernizmu – brak jednej prawdy absolutnej – brak uniwersalnego klucza interpretacyjnego, który spajałby ówczesne koncepcje.

Zasadnicza krytyka, która zwróciła się przeciwko postmodernizmowi, była wymierzona w błędnie stawiane tezy, propagowanie nihilizmu i niemoc w określeniu swoich możliwości, a jedynie pewność co do piętrzących się ograniczeń. Stąd też konkluzje, że postmodernizm stał się metateorią (teorią na temat teorii), która objęła swoim zasięgiem nauki humanistyczne i społeczne. Jest w nim jednak pewna romantyczna wizja, która nakazuje rewidować dotychczasowe poglądy i podawać w wątpliwość poczucie nieomyślności, co zauważa amerykański intelektualista Edward O. Wilson:

((Edward Wilson

Postmodernizm: intelektualna czkawka Zachodu

Na koniec chciałbym wszakże oddać pewien hołd postmodernistom. Jako współczesne wcielenie wieszczego romantyzmu wzbogacają naszą kulturę. Mówią nam: A jeśli, być może, mylicie się? Ich pomysły są jak rozbiegające się po niebie iskry sztucznych ogni – pozbawione energii gasną wkrótce w nieprzeniknionym mroku. A jednak kilka z nich rzuca czasem w nieoczekiwany sposób nieco światła na znane, zdawałoby się, przedmioty. To jeden z powodów, dla których można pozytywnie odnosić się do postmodernizmu, nawet jeśli stanowi zagrożenie dla racjonalnej myśli. Innym może być ulga, jaką przynosi tym wszystkim, którzy nie zdecydowali się obciążyć swego umysłu naukowym wykształceniem. Jeszcze innym – jego znaczenie jako ruchu w filozoficznym interesie i w nauce o literaturze. Kolejnym, i kto wie, czy nie najważniejszym, jest nieubłagana krytyka tradycyjnej nauki. Zawsze będziemy potrzebowali postmodernistów albo innych podobnych buntowników. Czyż jest bowiem lepszy sposób wzmacniania gmachu wiedzy niż nieustanna obrona przed zarzutami przeciwników? John Stuart Mill trafnie stwierdził kiedyś, że zarówno nauczyciel, jak i uczeń zapadają w drzemkę, jeśli nie czują przeciwnika zmuszającego do wysiłku. A jeśli, wbrew wszelkim istniejącym świadectwom, gmach naszej wiedzy rozsypie się na kawałki i wszystko zatoni w epistemologicznym zamęciu, znajdziemy

w sobie odwagę, żeby przyznać, że postmoderniści mieli rację, i w najlepszym duchu Oświecenia zaczniemy jeszcze raz od nowa. A to dlatego, że, jak powiedział wielki matematyk David Hilbert, nader trafnie ujmując istotę tej części ludzkiego ducha, której wyrazem jest Oświecenie: Wir müssen wissen. Wir werden wissen. Musimy wiedzieć, będziemy wiedzieć.

Źródło: Edward Wilson, *Postmodernizm: intelektualna czkawka Zachodu*, 22.06.2003 r., dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 9.04.2020 r.].

Słownik

antropologia

(z gr. *anthropos* – człowiek, *logos* – nauka); dział filozofii zajmujący się człowiekiem – jego istotą i naturą

epistemologia

(z stgr. *episteme* – wiedza; umiejętność, zrozumienie; *logos* – nauka; myśl); dział filozofii zajmujący się ludzkim poznaniem – jego sposobami, warunkami i możliwościami

perspektywizm

postrzeganie rzeczywistości przez pryzmat własnych doświadczeń, schematów poznawczych i wyznawanych wartości

postmodernizm

(z łac. *post* – po, *modernus* – nowoczesny); zgodnie z definicją słownikową jest to „ogólne określenie nowych tendencji we współczesnej kulturze, filozofii nauki, życiu społecznym i politycznym, oraz sposobów ich opisu”

pozytywizm

system poznawczy odrzucający metafizyczne spekulacje i opierający się na danych pochodzących z doświadczenia, systematyzowanych zgodnie z metodą naukową

relatywizm

(z łac. *relativus* – względny; od: *referre* – odnosić, oddawać); inaczej względność; koncepcja, według której normy i wartości nie mają charakteru absolutnego, ale są uzależnione od rozmaitych okoliczności, np. historycznych lub kulturowych

scjentyzm

(z łac. *scientia* – wiedza); pogląd, w świetle którego jedynym pewnym źródłem wiedzy człowieka jest wiedza naukowa

Film 1

Polecenie 1

Zapoznaj się z zasadami filozofii Fryderyka Nietzschego i zastanów się nad ich związkiem z koncepcjami postmodernistycznymi.

Twoje notatki:

Polecenie 2

Porównaj przekonania rzeczników postmodernizmu z filozofią oświecenia.

Postmoderniści:

Filozofowie oświeceniowi:

Polecenie 3

Zapoznaj się z miniwykładem dr. Krzysztofa Kowaluka na temat postmodernizmu. Następnie wykonaj ćwiczenia.

Pojęcie prawdy i języka

muzyka: Kyle Preston, *Exploration*, licencja: Artlist

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1BZ5YTYx>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem *Pojęcie prawdy i języka*.

Ćwiczenie 1

Wyjaśnij stosunek postmodernistów do klasycznie rozumianej prawdy.

Ćwiczenie 2

Wskaż zbieżność postulatów ruchów emancypacyjnych z drugiej połowy XX wieku i przesłania rzeczników postmodernizmu.

Film 2

Polecenie 1

W dostępnych źródłach poszukaj informacji na temat filozofii pragmatyzmu oraz neopragmatyzmu.

Twoje notatki:

Polecenie 2

Zastanów się, co oznacza pojęcie „ironia” w kontekście pracy Richarda Rorty’ego.

Twoje notatki:

Polecenie 3

Obejrzyj film z dr. Krzysztofem Kowalukiem, w którym przedstawia główne założenia koncepcji Richarda Rorty’ego. Następnie wykonaj ćwiczenia.

Trwa wczytywanie danych..

Postmodernistyczne przesłanie Richarda Rorty'ego

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DekFIWnYc>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem *Postmodernistyczne przesłanie Richarda Rorty'ego*.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Podaj powód, dla którego Richard Rorty odrzucał obronę demokracji i praw człowieka przez odwoływanie się do racjonalnej argumentacji.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, co Richard Rorty miał na myśli, mówiąc o przygodności języka.

Dla nauczyciela

Autor: Krzysztof Kowaluk

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Postmodernizm

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

V. Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja.

Uczeń:

11) analizuje kwestię pojmowania równości, wolności i sprawiedliwości w różnych nurtach myśli politycznej.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie *postmodernizm*;
- analizuje podstawowe cechy myśli postmodernistycznej;
- charakteryzuje filozofię polityczną jednego z filozofów postmodernizmu.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- lekcja odwrócona.

Metody i techniki nauczania:

- burza mózgów;
- dyskusja.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Przed zajęciami

Uczniowie zapoznają się z wybranymi przez nauczyciela fragmentami dwóch esejów Richarda Rorty'ego: *Pierwszeństwo demokracji wobec filozofii* oraz *Postmodernistyczny mieszczański liberalizm*. Zostały one opublikowane w książce autora *Obiektywizm, relatywizm i prawda*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 1999.

Faza wstępna

1. Uczniowie siadają w kręgu lub w ławkach ustawionych w formie podkowy – w sposób, który pozwoli na swobodną komunikację między nimi w czasie dyskusji.

2. Nauczyciel przedstawia temat i cele zajęć.

Faza realizacyjna

1. Uczniowie zapoznają się z filmem nr 2 oraz wykonują załączone do niego polecenie nr 2.

2. Zasadnicza część zajęć odbywa się w formie burzy mózgów. Nauczyciel prowadzi dyskusję, zadaje pytania, komentuje odpowiedzi uczniów oraz włącza się do rozmowy. Celem wymiany zdań jest zrozumienie zjawiska postmodernizmu na przykładzie jednego z przedstawicieli tego nurtu – Richarda Rorty'ego. Dobór pytań dostosowywany jest do dynamiki dyskusji. Mogą wśród nich znaleźć się następujące:

- Czym jest prawda w klasycznym rozumieniu?
- Jaką rolę klasycznie rozumiana prawda odgrywała w etyce oraz nauce?
- Jak w kontekście klasycznie rozumianej prawdy uzasadniane były takie wartości, jak demokracja, prawa człowieka czy równość społeczna?
- Na czym według Richarda Rorty'ego polega oświeceniowa koncepcja „rozumu”?
- Dlaczego według niego oświeceniowy racjonalizm stracił wiarygodność?
- Jaka jest pragmatyczna odpowiedź na powyższy problem?
- Jaki jest stosunek Rorty'ego do klasycznie rozumianej prawdy?
- Co to jest etnocentryzm?

- Czy demokracja liberalna potrzebuje filozoficznego uzasadnienia?
- Czym się różni uzasadnienie wartości od ich artykulacji?
- Jak według Rorty'ego należy bronić demokracji i liberalizmu?
- Czym jest „postmodernistyczny mieszczański liberalizm”?
- Na czym miałyby polegać pierwszeństwo demokracji przed filozofią?

3. Nauczyciel syntetycznie przedstawia istotę myśli postmodernistycznej. Odwołuje się do koncepcji Fryderyka Nietzschego oraz do filozofii pragmatyzmu.

Faza podsumowująca

1. Chętne/wybrane osoby podsumowują przeprowadzoną dyskusję. Zwracają uwagę na niejednoznaczność przywoływanych pojęć oraz różnorodność ich interpretacji.

2. Uczniowie wykonują ćwiczenia do filmu nr 2.

Praca domowa:

Uczniowie oglądają film nr 1 oraz wykonują zamieszczone pod nim ćwiczenia 1 i 2.

Materiały pomocnicze:

- Monika Abucewicz, *Postmodernizm z perspektywy krytycznej teorii kultury, czyli o dominacji ideologii neoliberalnej i współczesnych mechanizmach kontroli*, ipsir.uw.edu.pl.
- Andrzej Szahaj, *Teksty na wolności (strukturalizm – poststrukturalizm – postmodernizm)*, „Kultura Współczesna” 1993, t. 2, s. 29.
- Henryk Kiereś, *Postmodernizm*, ptt.pl.
- Adam Płachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, „Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym” 2008, nr 1, t. 11, s. 195.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Filmy mogą zostać wykorzystane przez uczniów indywidualnie lub podczas zajęć w charakterze podsumowania.